

Evropský červený seznam biotopů

Milan Chytrý

Tvorba červených seznamů rostlinných a živočišných druhů má dlouhou tradici. Tyto seznamy jsou významným vodítkem pro plánování ochranných strategií a hodnocení stavu přírody na mezinárodní i národní úrovni. V posledních desetiletích se vedle ohrožených druhů věnuje stále větší pozornost i ochraně biotopů (přírodních stanovišť, ekosystémů).

V Evropské unii je tento princip zakotven ve směrnici o stanovištích, která výskyt určitých ohrožených biotopů používá k vymezení chráněných území v rámci soustavy Natura 2000. Proto se v posledních letech soustředil zájem mezinárodních ochranných odborníků právě na přípravu červených seznamů biotopů.

Obr. 1: Více než dvě třetiny lesních biotopů byly v Evropském červeném seznamu biotopů hodnoceny jako málo dotčené nebo téměř ohrožené a pouze dva se zařadily mezi ohrožené. Jedním z nich jsou temperátní a boreální tvrdé luhy. Foto Milan Chytrý

Skupina expertů Mezinárodního svazu ochrany přírody (IUCN) uveřejnila v roce 2013 materiál vymezující mezinárodní kritéria pro červené seznamy ekosystémů (Keith a kol. 2013). Ve stejném roce byl zahájen první velký projekt, který tato kritéria uplatnil v mezinárodním měřítku – Evropský červený seznam biotopů. Tento projekt, jehož výsledky byly zveřejněny na sklonku roku 2016 (Gubbay a kol. 2016, Janssen a kol. 2016), zadala a financovala Evropská komise a podílelo se na něm několik desítek odborníků z převážně většiny evropských zemí, které koordinoval nizozemský institut Alterra ve spolupráci s IUCN. Výsledný dokument bude pravděpodobně významně ovlivňovat budoucí ochrannou politiku Evropské unie i jejích členských zemí. Představme si jej proto aspoň ve stručnosti. Kompletní materiál v angličtině včetně podrobných hodnocení jednotlivých biotopů je k dispozici na webové stránce Evropské komise: http://ec.europa.eu/environment/nature/knowledge/redlist_en.htm.

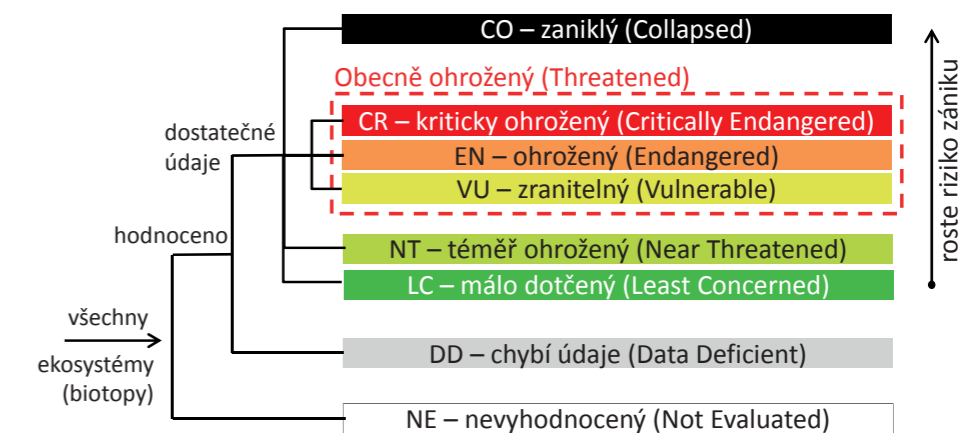
Kategorie ohrožení

Nedávno publikovaná kritéria IUCN pro hodnocení ekosystémů jsou podobná kritériím pro červené seznamy druhů (Keith a kol. 2013, Bland a kol. 2016). Analogické jsou také kategorie ohrožení, jen místo kategorií EX (vyhynulý; Extinct) se používá kategorie CO (zaniklý; Collapsed). Kategorie ohroženosti ekosystémů jsou znázorněny v obr. 2. Za obecně ohrožené (Threatened) se považují ekosystémy řazené do kategorií CR, EN a VU.

Kritéria hodnocení

Pro zařazení ekosystémů do jednotlivých kategorií stanovila IUCN formální kritéria, jejichž používání zajišťuje porovnatelnost různých hodnocení. Tato kritéria byla uplatněna i v projektu Evropského červeného seznamu biotopů. V souladu s evropskou tradicí se však v projektu používal termín „habitat“ (česky „biotop“ nebo „přírodní stanoviště“), a to ve významu stejném jako „ecosystem“ používaný v materiálech IUCN. Hodnotící kritéria jsou rozdělena do kategorií A až E, které lze zjednodušeně popsat takto:

A. Kvantitativní ústup biotopu (zmenšování jeho plochy). Hodnotí se ústup za posledních 50 let, předpokládaný ústup v následujících 50 letech (případně v padesátiletém období zahrnujícím nedávnou minulost a blízkou budoucnost) a historický ústup přibližně od roku 1750. Například do kategorie CR jsou řazeny biotopy, jejichž plocha se během 50 let zmenšila nebo pravděpodobně zmenší o 80 % a více. Pro zařazení do kategorie VU je požadováno zmenšení plochy o aspoň 30 %.

Obr. 2: Kategorie IUCN pro červené seznamy ekosystémů (biotopů). Převzal a přeložil do češtiny Milan Chytrý

B. Omezené geografické rozšíření biotopu, tedy jeho vzácnost. Vzácnost nemusí nutně znamenat ohrožení, riziko vymizení je však za předpokladu působení ohrožujících faktorů větší u vzácných biotopů. Hodnotí se (1) rozsah areálu, tj. plocha mezi krajními výskytmi biotopu, která zahrnuje i území, kde se biotop nevyskytuje (EOO, Extent of Occurrence), (2) hojnost výskytu v rámci areálu, tj. počet polí čtvercové sítě o velikosti 10 x 10 km, v nichž se biotop vyskytuje (AOO, Area of Occupancy), a (3) výskyt na málo lokalitách. Vzácnost biotopu v kombinaci s jeho kvantitativním ústupem nebo zhoršováním kvality je důvodem pro zařazení mezi obecně ohrožené biotopy. Například biotop s areálem menším než 2000 km², jehož

plocha se v rámci areálu zmenšuje, je hodnocen jako CR. Pro zařazení do kategorie VU se používá hraniční velikost areálu 50 000 km².

C/D. Zhoršení kvality biotopu. V kritériích IUCN se rozlišuje zhoršení abiotické kvality (kritérium C) a narušení biotických procesů a interakcí (kritérium D). Při práci na Evropském červeném seznamu biotopů se ukázalo, že zhoršování abiotické a biotické kvality biotopů je často neoddelitelnou součástí jednoho procesu, proto byla tato kritéria hodnocena společně. Například do kategorie CR byly řazeny biotopy, u nichž došlo k více než 80% zhoršení kvality na více než 80 % plochy biotopu za posledních 50 let. Do kategorie

Obr. 3: Panonská písečná step s kavylem písečným (*Stipa borysthenica*) a devaterkou poléhavou (*Fumana procumbens*) na bazických dunách v národním parku Kiskunság ve středním Maďarsku. Jde o jednu z posledních dobře zachovalých zbytků kriticky ohroženého biotopu, který byl kdysi v Panonské pánvi široce rozšířen. Foto Milan Chytrý

Obr. 4: Rašeliniště typu palsa vytvářejí kopečkovité útvary v arktické a severní boreální zóně. V terénu se poznají z dálky podle porostů lišejníků a keříků, které vystupují z okolních slatiníšť. Protože kopeček vzniká díky ledové čočce uvnitř, je tento biotop kriticky ohrožen budoucím globálním oteplováním. Foto Milan Chytrý

Obr. 5: Šedé písečné dny černomořského pobřeží v Rumunsku a Bulharsku jsou jedním z ohrožených biotopů, a to kvůli omezenému geografickému rozšíření v kombinaci s pokračujícím zánikem lokalit v důsledku výstavby hotelových komplexů a dalších negativních vlivů masové rekreace. Foto Milan Chytrý

VU spadly biotopy, u nichž se kvalita za stejné období zhoršila o více než 30 % na více než 80 % plochy, anebo o více než 80 % na více než 30 % plochy. O míře zhoršení kvality zpravidla neexistují použitelné měřené údaje, proto byla při přípravě Evropského červeného seznamu data nahrazena expertními odhady provedenými nezávisle různými národními experty.

Tyto odhady byly shrnuty a posloužily ke stanovení nejpravděpodobnějších hodnoty.

E. Kvantitativní analýza odhadující pravděpodobnost úplného vymizení biotopu do 50–100 let. Toto kritérium lze využít jen v případech odhadů založených na vědecké studii, nikoliv na spekulaci. Pro kategorii

CR se uvažuje 50% a vyšší pravděpodobnost vymizení do 50 let, pro kategorii VU 10% a vyšší pravděpodobnost vymizení do 100 let.

Pro zařazení biotopu do kategorie ohrožení je rozhodující to kritérium, které řadí biotop k nejvyšší kategorii ohrožení. Pokud například biotop kvantitativně neustupuje (kritérium A odpovídá hodnocení LC), má relativně velký areál a v rámci areálu je hojný (kritérium B také odpovídá kategorii LC), ale došlo k extrémnímu zhoršení jeho kvality, které by odpovídalo kategorii EN, je tento biotop zařazen do kategorie EN.

Hlavní výsledky evropského hodnocení biotopů

Evropský červený seznam biotopů hodnotil zvlášť biotopy mořské a biotopy terestrické (včetně sladkovodních). Mořských biotopů bylo rozlišeno 257 a terestrických 233. Hodnocení bylo prováděno jednak pro 28 zemí Evropské unie, jednak pro širší skupinu zemí zahrnujících Evropskou unii, Island, Norsko, Švýcarsko a všechny balkánské země. Hodnocení nebylo prováděno pro Rusko, Bělorusko, Ukrajinu, Moldavsko a Turecko.

Zde se zaměříme na terestrické a sladkovodní biotopy. Jejich základní klasifikace byla odvozena od třetí hierarchické úrovně klasifikace evropských biotopů EUNIS, kterou používá Evropská agentura životního prostředí. Tato klasifikace byla pro účely projektu výrazně revidována skupinou mezinárodních expertů. Biotopy byly rozděleny do sedmi skupin: biotopy mořského pobřeží, sladkovodní biotopy, rašeliniště, travinné biotopy, vřesoviště a křoviny, lesy a biotopy s řídkou vegetací (např. skály a sutě). Přibližně polovina biotopů byla hodnocena jako málo dotčená, mezi jednotlivými skupinami však byly výrazné rozdíly. Jako nejhroženější skupina biotopů, byla vyhodnocena rašeliniště, u nichž v Evropské unii 85% dílčích biotopů spadlo do kategorií obecně ohrožených (CR, EN, VU). Následovaly travinné, sladkovodní a přímořské pobřežní biotopy.

Kriticky ohrožené biotopy

Jen čtyři terestrické a sladkovodní biotopy byly zařazeny mezi kriticky ohrožené (CR). Každý se do této kategorie dostal z jiných příčin, což názorně ilustruje úvahy a kritéria použité při hodnocení biotopů pro červený seznam.

Panonské a pontické písečné stepy zanikly na více než 90 % plochy, kterou zaujímaly v 18. století. Zde je důvodem klasifikace do kategorie CR obrovský historický ústup biotopu podle kritéria A. Mimochodem

jde o jediný kriticky ohrožený biotop z evropského seznamu, který se vyskytuje i v České republice, a to na písčinách na Hodonínsku. V Katalogu biotopů České republiky je tento biotop uváděn pod názvem Panonské stepní trávníky na pisku. Stejně jako v jiných zemích, i u nás se rozloha a kvalita tohoto biotopu výrazně zmenšily.

Hemiboreální a boreální lesní pastviny a louky jsou kriticky závislé na tradičním hospodaření, jako je lesní pastva, senoseč a ořezávání větví stromů s listy, které se suší na zimní přikrmování dobytka jako tzv. letnina. Vzhledem k dramatickému ústupu na více než 80 % původní rozlohy a zhoršení kvality o více než 80 % za posledních 50 let je tento biotop zařazen do kategorie CR, a to jak podle kritéria A, tak podle kritéria C/D.

Horské kyselé trávníky na ostrově Madeira jsou kriticky ohroženy kvůli své velmi malé rozloze a existenci na několika málo lokalitách na vrcholcích nejvyšších hor ostrova. Současně jsou ohroženy požáry a šířením invazivního keře janovce metlatého (*Cytisus scoparius*). Proto byl biotop zařazen mezi kriticky ohrožené podle kritéria B.

Severská rašeliniště typu palsa jsou rašelinné kopečky, které mají uvnitř ledovou čočku. Kvantitativní analýzy založené na předpovědi oteplování severských oblastí v příštích desetiletích ukazují, že může dojít k tání ledu v těchto rašelinných kopečkách, a tedy k jejich úplnému zániku. Tento biotop byl tedy zařazen do kategorie CR podle kritéria E.

Úskalí Evropského červeného seznamu biotopů

Evropský červený seznam biotopů se bude zřejmě hojně využívat pro politická rozhodování o ochraně přírody v Evropské unii. Zadavatel projektu, tj. Evropská komise, však trval na tom, aby každý biotop měl jen jedno souhrnné hodnocení pro celou Evropu. Červený seznam tedy nezohledňuje skutečnost, že určité biotopy jsou bez ohrožení v některé (třeba i poměrně velké) části Evropy, zatímco jinde jsou jednoznačně ohrožené. Například teplomilné doubravy jsou v jižní Evropě dosti hojné a vesměs bez ohrožení, ale ve střední Evropě jsou ohrožené. Evropský červený seznam podobné biotopy hodnotí většinou jako málo dotčené (LC), to však neznamená, že by si vyskyty těchto biotopů nezasluhovaly ochranu v okrajových částech areálu, kde jsou vzácné nebo ustupují. Za zajištění této ochrany však z pohledu Evropské komise zodpovídají členské státy, v nichž je daný biotop ohrožen. Naši ochránci přírody musí být připraveni argumentovat ve prospěch ochrany biotopů ohrože-

ných u nás, ale málo dotčených jinde v Evropě, protože hodnocení LC v Evropském červeném seznamu může být v případě těchto biotopů snadno zneužito, ať už záměrně, nebo z pouhého nepochopení. Z toho důvodu je velmi důležité, aby po vydání Evropského červeného seznamu následovala tvorba národních červených seznamů.

Druhý kritický bod je šíře vymezení hodnocených biotopů. Zatímco druhy jsou zpravidla jasně rozlišitelné jednotky, biotopy lze definovat široce (např. mezofilní listnaté lesy) i úzce (např. karpatské dubohabřiny s ostřicí chlupatou). Při použití širokého vymezení biotopů, což bylo v měřítku celé Evropy nutné, může biotop zahrnovat různé podtypy,

z nichž většina ohrožená není, ale některé mohou být ohrožené až kriticky. Tyto ohrožené podtypy tak při hodnocení v rámci širokého typu mohou snadno spadnout do kategorie málo dotčených (LC) a uniknout pozornosti při plánování ochranných priorit. I z tohoto důvodu je velmi důležité, aby na Evropský červený seznam navázaly projekty národních nebo regionálních červených seznamů biotopů, které by používaly jemnější členění biotopů vhodné pro menší území a už při přípravě klasifikace biotopů pro hodnocení cíleně vyčleňovaly ohrožené biotopy jako samostatné typy.

Seznam literatury je uveden na www.casopis.ochranaprirody.cz

Obr. 6: Suché trávníky hadcových podkladů na Balkáně hostí řadu specializovaných endemických druhů rostlin, jako tato kavylková step v severní Albánii. Jejich rozloha ani kvalita se však výrazně nezmenšují, a proto je biotop hodnocen pro Evropu jako málo dotčený. Při hodnocení pro Evropskou unii však nemohly být uvažovány výskyty v Srbsku, Bosně, Černé Hoře, Makedonii a Albánii, a biotop byl proto klasifikován jako téměř ohrožený kvůli geografickému rozšíření omezenému v EU na severní Řecko a několik málo lokalit v jihozápadním Bulharsku. Foto Milan Chytrý